

XALQ OG'ZAKI BADIY IJODIDA DINIY MOTIVLARNING YORITILISHI

SHAHNOZA QAHHOROVA,

QarshiDU, Filologiya fanlari

nomzodi, dotsent

qahhorova7331@gmail.com

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp187-189>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xalq og'zaki badiiy ijodi namunalarida diniy motivlar talqini "Ollonazar Olchinbek" dostoni misolida tahlilga tortiladi.*

Kalit so'zlar: *motiv, diniy motiv, syujet, folklor, qo'shiq, doston.*

Ma'lumki, din va unda ilgari surilgan axloqiy qarashlar ibtidoiy davrlardan beri odamzodning hamrohi bo'lib kelgan. Insoniyatning ilk ijodi bo'lmish mifologiya ham qadimgi diniy qarashlar natijasi bo'lib, butun jahon xalqlari folklori uchun xos bo'lgan tarixiy-tipologik hodisadir.

Sobiq sho'rolar davrida folklorshunoslikda ham, yozma adabiyotda ham diniy masalalarga bir yoqlama mynosabatda bo'lindi, aniqrog'i, yo qoralandi yoki umuman taqiqlandi, din vakillari, baxshi-shoirlar qatag'on qilindi.

Jahon folklorining barcha janrlarida diniy mavzu qadimdan alohida o'rin tutgan. Xalq og'zaki ijodi namunalarida qadimiy dinlar o'z izini qoldirgan va bu folklorshunoslikda keyingi paytlarda maxsus o'rganilmoqda. Islom dini va uning ta'limoti o'zbek xalq og'zaki badiiy ijodida ham o'zining yorqin ifodasini topgan va bu hozirgi kunda ma'lum darajada namoyon bo'lmoqda. Masalan, nikoh to'ylarida kuylanadigan "Yor-yor" qo'shiqlari quyidagi an'anaviy misralar bilan boshlanadi:

Avval boshdan Xudoni

Yod etaylik, yor-yor.

Payg'ambarlar ruhini

Shod etaylik, yor-yor.

Payg'ambarning qizini

Ali olgan, yor-yor.

Yor-yor aytmoq bizlarga

Shundan qolgan, yor-yor.

Zargar bitgan zanjirni

Uzib bo'lmas, yor-yor.

Olloh bitgan taqdirni

Buzib bo'lmas, yor-yor.

Folklorshunos Muzayyana Alaviya rivoyatlarda Muhammad (s.a.v.)ning qizi Bibi

Fotimaga Hazrat Jabroilning o'zi osmondan Ali uchun sovchi bo'lib kelgani haqida yozadi. Shuningdek, butun jahonda barcha insonlar nikohlar osmonda o'qilishiga, ya'ni ularning ilohiyligiga ishonadilar. Bu fikrlar, bir tomondan, yor-yorlar kelib chiqishi bilan xalqning islom diniga e'tiqodini namoyon etsa, ikkinchi tomondan, diniy motivlar jahon folkloriga xosligini ko'rsatadi.

Diniy, islomiy motivlar an'anaviy o'zbek folklori: qo'shiqlar, termalar, dostonlarda katta o'rinni egallagan va chuqur ildiz otgan. Mustaqillik bergan imkoniyatlardan foydalangan holda o'zbek mumtoz adabiyotida tasavvufiy g'oyalar, xalq og'zaki ijodida diniy, islomiy motivlarni o'rganishga keng yo'l ochilgan. Masalan, Janubiy O'zbekiston dostonchiligida "sinovchi doston" sifatida kuylab kelingan "Ollanazar Olchinbek" dostoni ilmiy-nazariy jihatdan o'rganildi, monografiya chop etildi, hatto O'zbekiston radiosidan "Xalq ijodiyoti" bo'limida efirgauzatildi. An'anaviy qadriyatlarimiz namunasi bo'lgan bu doston xalqqa e'lon qilindi.

"Ollanazar Olchinbek" dostonida mifologiyaga nisbatan Islom dinining ta'siri juda kuchli saqlanib qolgan va u, ma'lum ma'noda, diniy-falsafiy asardir. Shu bois ham sobiq tuzum davrida bu dostonni nashr etish va ilmiy iste'molga kiritishning imkoni bo'lmagan, u juda kam kuylab kelingan.

Kishilar ismlari tarixi qadimgi tasavvurlar, animizm, totemizm, mifologiya, shomonlik, magiya, bevosita xalqlar tarixi bilan bog'liq. Mifologik ishonchlarga ko'ra, kishilar ismida taqdiri bitilishiga jahondagi barcha xalqlar ishongan.

Onasining irim bilan bo'lg'usi baxshiga "Ollanazar" ismini qo'yishi, suqtumor taqishida ham katta ma'no bor. "Xalq irimlari xalq poeziyasining muhim ko'rinishlaridan biridir, - deydi F. Buslayev, - o'zlarining fantastik asoslariga qaramasdan, irimlar xalq uchun o'z turmush tashvishlarida amaliy qo'llanilishi bilan qadrlidir".

Bo'lg'usi baxshiga Ollanazar ismining berilishi, bolaligidan do'mbira chalib, dostonga kirmay terma aytib yurishi va tushida Xizrni ko'rib, tanglayiga berishini so'rashida chinakam baxshi bo'lish uchun, avvallo, Olloh nazari, ya'ni u bergan iqtidor zarur va bu iqtidorni tushga kirgan homiy pir yetkazishi, baxshi ruhiga singdirishi kerak, degan fikr yotadi. Baxshining "Ollanazar" deb ism olishiyoq xalqning ishonchlari doirasida uning chinakam baxshi bo'lishini anglatadi. Chunki hozirgi paytda ham keksa kishilar xalq inonchlariga asoslanib, ismiga qarab boshqalar haqida ko'p narsani biladilar. Masalan, Tursunboylar, albatta, farzandlari turavermagan oilada, Jumaboylar juma kuni tug'ilgan bo'ladi.

Chinakam iqtidorni yoshlikda suqdan, ya'ni yomon ko'zlardan asrash lozim. Shu sababli onasi Ollanazarga suqtumor taqib qo'yadi. Bunday ishonch va odat Janubiy O'zbekiston aholisi orasida hozirgacha juda kuchli saqlanib qolgan.

Ollanazarning ustoz ko'rmaganligini oqlaydigan yana bir jihat xalq ishonchiga ko'ra, unga Olloh nazar qilgani va tushiga Xizr payg'ambarning kirib tanglayiga berishi, ya'ni ruhiga baxshilik iqtidorini singdirishidir. Bu iqtidorni Bobo shoir darhol sezadi. Dostonning shu o'rnida keltirilgan "Nazar tekmay bek bo'lmas, Xizr ko'rmay boy bo'lmas" maqoli ham bizning bu mulohazalarimizni quvvatlaydi.

Diniy motivlar butun asar davomida uchraydi. Ammo ular Ollanazarning Xonkel-diga aytgan dunyoning yaralishi, o'tkinchiligi, qiz boladay bevafoqligi va doimo bir kamligi, inson a'zolari vazifalarining diniy talqini haqidagi termalarda, rivoyatlardagi G'oyib va Oshiq Oydinlarning boshqa baxshilar bilan aytishuvlarida butun bir diniy motivlar zanjiri sifatida ko'rinadi:

Bir kami bitmaydi eski dunyoning...

*Qizday qilig'i bor eski dunyoning...
Odam Ato, Momo Havo yaraldi,
Har ne bo'lsa, bir Xudodan so'raldi,
Necha tog'lar, qancha bog'lar buraldi,
Xayoliga kelmas, eski dunyoning.
Kelgan ko'zin bir-bir yoshlar,
Oldin – ketin yo'lni boshlar,
Faqat qilgan ishin tashlar
Ketmasdan inson qolmaydi.*

Dostonda bu kabi diniy motivlarga keng o'rin berilgani tabiiy holdir, albatta. Negaki u bizgacha yetib kelgan barcha an'anaviy dostonlar kabi o'zbek eposining islomlashgan davrida paydo bo'lgan.

Asarning O'zRFA Til, adabiyot va folklor instituti va shaxsiy arxivlarda saqlanayotgan beshta variant mavjud bo'lib, ular orasida "Ozbekiston xalq baxshisi" faxriy unvoni sohibi Abduqahhor Rahimov varianti badiiy jihatdan eng mukammalidir. Dostonda hikoya qilinishicha, baxshichilik san'atini egallagan Ollonazar Olchinbek ustози Bobo shoirdan duo olib, do'sti Omonbek bilan Buxoro amiri e'lon qilgan baxshilar ko'rik-tanloviga o'tlanadi. Yo'lda Xonkeldiboy xonadonida mehmon bo'lib, boyning og'riq nuqtasi – o'g'li yo'qligini terma qilib aytib, uning mehmini qozonadi, boy bilan Xudoni o'rta qo'yib, ota-bola tutinadi. Bundan bexabar Xonkeldiboyning qizi Ollonazarni sevib qoladi.

Barcha variantlarda Xonkeldiboyning qizi Oyzumrad – ideal darajadagi go'zal qiz. Oyzumrad har xil bahonalar bilan otasini aldab, baxshilar ko'rik-tanlovida birinchi o'rinni olib, amirning yorlig'i bilan qaytayotgan Ollonazarni Buxoro yo'lida kutib turadi va unga sevgi izhor qiladi. Biroq Ollonazar Xonkeldiboy bilan ota-o'g'il tutinganini aytib, Xudoni o'rta qo'yib, qizning sevgisini rad etadi. Qiz hatto otasiga: "Menga tegindi", – deb baxshi yigitga tuhmat ham qiladi. Dostonda shunday vaziyat paydo bo'ladiki, Ollonazar yo Oyzumrad bilan qovushishi yoki uning qo'lidagi zaharni ichishi kerak edi.

Dostonning kulminatsion nuqtasida baxshi yigit bilan qiz o'rtasida savol-javob bo'lib o'tadi. Shu o'rinda yigitlik ontining mas'uliyati va hirsning bellashuvi o'ta noziklik bilan tasvirlangan.

Asarda asosiy konflikt kuchli tabiiy sevgi bilan undan ham kuchliroq ma'naviy e'tiqod o'rtasida namoyon bo'ladiki, bu "Ollonazar Olchinbek" dostonining yuksak, ma'rifiy, tarbiyaviy, g'oyaviy-estetik ahamiyatini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, dostonda diniy motivlarning yoritilishi o'quvchilarga milliy urf-odatlarimiz haqida ma'lumot berishi bilan birga yoshlarni umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda, shakllanib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy kamolot sari yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Буслаев Ф.О литературе: Исследования; Статьи // Сост., вступ. Статья. Э. Афанасьева. – М.: Худож., лит., 1990.
2. Суперанская А.В. Имя – через века и страны. – М.: Наука, 1990.
3. Qahhor baxshi Rahimov Ollonazar Olchinbek. Doston. Qo'lyozma. Shaxsiy arxiv.